

V zadnjih desetletjih je položaj kmečkih podložnikov v posameznih območjih nekdanje notranjeavstrijske deželne skupine tako na slovenski¹ kot tudi na avstrijski strani² bolj kot prej v ospredju zanimanja. Drugače kot dosedanje raziskave, ki se ukvarjajo predvsem s položajem podložnikov na plemiških zemljiških gospostvih, pa obravnava ta prispevek pritožbe deželnoknežjih kmetov na Kranjskem, pritožbe, na katere je avtor slučajno naletel v štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Tema je tem bolj mikavna, ker izvirajo te pritožbe iz časa neposredno pred kmečkim uporom, ki je leta 1635 zajel velike dele Slovenije. Nič manj pa ni zanimivo ravnanje graških osrednjih oblastev, ki so na Kranjskem — podobno kot v Celjski četrti³ — posegla vmes v prid kmetov in skušala odpraviti vsaj najhujše nepravilnosti.

V splošnem je iz razlogov, v katere se tu ni mogoče podrobneje spuščati, prišlo v teku 16. in 17. stoletja v vzhodnih habsburških alpskih deželah do občutnega poslabšanja pravnega in socialnega položaja kmetov.⁴ Res pa je, da so se posamezni pojavi tega poslabšanja tako po času kot tudi po pokrajinah močno razločevali. Eden izmed glavnih vzrokov tega poslabšanja je bila želja zemljiških gospodov po povečanju lastnega kmetijskega obrata na pristavah. S tem povezano povišanje dajatev in tlake je prizadelo posebno kmete v poljedelskih predelih vojvodine Kranjske in nižinskih delov Štajerske. Na drugi strani so podložniki na deželnoknežjih gospostvih, kolikor ta niso bila zastavljena zasebnim zemljiškim gospodom, vsaj od časa do časa uživali nekak izjemen položaj, tako da jih splošni razvoj ni toliko prizadel. Tu pa se pokaže, da je od začetka tridesetletne vojne dalje zgled zasebnih zemljiških gospostev (ne glede na to, ali so bila cerkvena ali svetna) začel vplivati tudi na položaj deželnoknežjih podložnikov.

Ob koncu srednjega veka zelo obsežna posest deželnega kneza na Kranjskem se je v 16. stoletju s prodajami in zastavitvami čedalje bolj zmanjševala.⁵ Vzrok so bile nenehne finančne težave Habsburžanov, te pa so bile zopet posledica turških bojev, visokih stroškov za vzdrževanje dvora in drugih potreb postopoma razvijajoče se »moderne države«. Proces zmanjševanja deželnoknežjih zemljiških gospostev se je še bolj pospešil od začetka 17. stoletja dalje predvsem zaradi visokih stroškov, ki sta jih povzročili uskoška vojna (1615—1617/1618) in tridesetletna vojna. Precejšnja vlogo je igrala tudi raddarnost cesarja Ferdinanda II., ki je iz svo-

jega komornega premoženja obdaroval razne cerkvene ustanove in protežirance.⁶

V letu 1628, ko je cesar dosegel v Nemčiji vrhunec svoje moči, je imel na Kranjskem le še malenkosten del nekdanje deželno-knežje posesti v lastni upravi. Najpomembnejša gospodstva, ki so ostala v deželno-knežji upravi, so bila razporejena okrog deželnega glavnega mesta Ljubljane, kjer je imel tudi sedež kranjski deželni vicedom⁷ kot nadzorni in hkrati kot prvoinstančni organ. Kot navaja vicedom, je prešlo v prejšnjih desetletjih kakih 40 deželnoknežjih gospostev v roke zasebnikov.⁸ Celo iz posestev, ki so bila neposredno podrejena vicedomskemu uradu, je bila prodana ali darovana drugim gospostvom vrsta vasi in zemljišč. Tako so na primer ljubljanski jezuiti in kapucini dobili v dar travnike in vrtove vicedomskega urada, ki so ležali pred mestnimi vrati. V bližji okolici Ljubljane je imel cesar v lastni upravi le še župe Kozarje, Golo (Nagolin) in Šentvid, poleg njih pa še vzhodno od mesta razsežni gozd Štango, v katerem je bilo veliko divjadi in ki je bil zato pridržan deželnoknežjem lovu.

Okrog Ljubljane naseljeni podložniki vicedomskega urada so morali poleg tlake, ki so jo opravljali deželnemu knezu, večkrat na leto delati na tlaki tudi jezuitom in kranjskemu deželnemu glavarju Janezu Ulriku knezu Eggenberškemu, ki je na ta način razbremenjeval svoje lastne kmete. Poleg tega so deželnoknežji podložniki morali odrajtovati vicedomu deloma denarne, deloma naturalne dajatve, na primer v lesu. Povrhu so deželnoknežje kmete priložnostno pritegovali k izredni tlaki. Šlo je predvsem za vozno in vprežno tlako, za udeležbo pri deželnoknežjemu lovu, za opravke ob deželnem dednem poklonu in pri potovanjih članov cesarske družine skozi Ljubljano. Med uskoško vojno si je deželni knez prihranil znatne stroške z vozno in ročno tlako, saj so morali njegovi podložniki prevzeti dobavljanje preskrbe v Gradiško, ki so jo oblegali Benečani. Po začetku tridesetletne vojne so morali vedno znova prevažati vojni material v ljubljansko orožarno, kamor so dobavljali tudi pesek za vlivanje topov.

K boljšemu razumevanju dogodkov, ki jih nameravamo opisati, utegne pripomoči kratka označitev osebe in življenjske poti tedanjega kranjskega deželnega vicedoma Oktavija Panizolla (Ottavio Panizoll). Njegov oče Jožef Panizoll je izviral iz italijanske rodbine, ki je imela v habsburškem delu Furlanije in v Goriški grofiji — ne ravno bogato

— posest. Kot nekateri drugi katoliški plemiči njegove ožje domovine (npr. iz rodbin Attems, Colloredo, Strassoldo itd.) je stopil v deželno knežjo službo. Deželni knez si je s smotrnim podpiranjem teh rodbin, ki dotlej v drugih notranjeavstrijskih deželah niso bile ali so komaj bile zastopane, ustvarjal krog oseb, privrženecv svojih protireformacijskih načrtov. Ta krog se je dal uporabiti za nasprotno utež domačemu, večidel protestantskemu plemstvu. Vdiranje oziroma napredovanje te skupine, ki se je pomnožila tudi z uradniškim plemstvom, so spremljali še drugi pojavi, med drugim uvajanje novih pravnih pojmovanj in pogostoma tudi nepoznavanje domačih pravnih izročil.

Jožef Panizoll, ki mu je bila od leta 1608 dalje kot »verskemu reformacijskemu komisarju« poverjena rekatolizacija Kranjske,⁹ je bil med 1607 in 1620/21 na položaju kranjskega deželnega vicedoma.¹⁰ Izmed njegovih sinov (Carl, Johann Baptista, Ottavio) je Oktavij okrog 1601 prav tako stopil v deželno knežjo službo.¹¹ Prave temelje za svojo poznejšo kariero pa si je Oktavij Panizoll postavil v uskoški vojni. Kot vrhovni proviantni mojster je vodil preskrbo habsburških čet, ki so se bojevale v Furlaniji. Ta položaj je brez sramu zlorabil za svoje zasebne posle.¹² Čeprav je opravljal svojo dolžnost na očitno korupten način, si je ohranil naklonjenost vplivnih dvornih krogov (kazno je, da je bil Eggenberg eden izmed njegovih odločilnih protektorjev), tako da je leta 1626 postal kranjski deželni vicedom.¹³ Čeprav se je moral tudi na svojem novem položaju večkrat zagovarjati zaradi večjih primanjkljajev v svojih uradnih računih, se mu je vendarle kmalu posrečilo postati nepogrešljiv. Tako je kot deželnozborni komisar zastopal cesarja na kranjskih deželnih zborih in je bil kot tak udeležen pri pomembnih političnih in finančnih zadevah.

Zdaj se je začel Panizoll hitro vzpenjati na socialni lestvici. Kmalu potem, ko je bil povzdignjen v barona starograjskega (von Altenburg), je postal grof. Leta 1628 je bil zaradi svojih zaslug imenovan za državnega dvornega svetnika (Reichshofrat).¹⁴ Dne 30. oktobra 1631 je zase in za svoje moške dediče-potomce prejel naslov dednega sokolarja na Kranjskem (Erbfalkenmeister in Krain), ki je bil uveden posebej zanj, le da s tem naslovom niso bili zvezani kaki posebni dohodki.¹⁵ Vzporedno s tem vzponom je svojo privatno dejavnost popolnoma preložil na Kranjsko in je — drugače kot njegov brat Karel, ki je še naprej obdržal posestva na Gradiškem — prodal svoj delež na furlanski rodbinski posesti.¹⁶ Okrog 1630 je pridobil blizu Ljubljane stoječi grad Jama

(Gruebhof),¹⁷ ki ga je po svojem dednem sokolarskem naslovu preimenoval v »Falkenau«. Zdaj je smotrno poskušal izgraditi svojo posest v večje gospostvo, bodisi s tem, da je kupoval in jemal v zastavo deželno knežja posestva,¹⁸ bodisi s tem da je zamejnjal zemljišča s cerkvenimi osebami, ki so imele premoženje okrog Ljubljane. To gospostvo naj bi po njegovi smrti prevzel njegov najstarejši sin in naslednik na položaju dednega sokolarja.

Da bi dosegel ta cilj, se je Panizoll brez pomislekov posluževal vseh sredstev, ki jih je imel na voljo kot deželni vicedom. Na eni strani je pritegnil deželno knežje podložnike h gradbenim delom za grad Jama, na drugi strani se mu je samo v letih 1628 do 1633 posrečilo dobiti od cesarja »milostne naklonitve« (Gnadengaben) v višini 19.000 goldinarjev.²⁰ Ker cesar za ta namen ni imel gotovine, je dovolil Panizollu, da je podejljene naklonitve jemal iz dohodkov kranjskega vicedomskega urada. Podobno kot drugi deželno knežji uradi pa tudi kranjski vicedomski urad ni imel prav velikih dohodkov. Res so dohodki iz raznih mitnin in iz dajatev podložnikov med 1629 do vključno 1632 znašali 88.014 gld, toda tem dohodkom so stali nasproti stroški v višini 68.910 gld.²¹ Cesarjeva velikodušnost je kaj kmalu imela neugodne posledice za podložnike vicedomskega urada. Da bi kar najhitreje prišel do svojih »milostnih naklonitev«, je Panizoll posnemal zgled zasebnih zemljiških gospodov in zvišal dajatve in tlako kmetov. Ko je bil vicedom 1633 tako nesramen, da je cesarja zopet zaprosil za finančne in siceršnje naklonitve, je Ferdinand II. odbil to prošnjo s pristavkom, »naj ga s takimi prošnjami za milost pusti pri miru za lep, dolg čas.«²²

V letih 1631/1632 se je položaj Ferdinanda II. spričo hitrega napredovanja švedske vojske tako poslabšal, da je moral stisniti iz svojih dežel, kar je le mogel. V prvi vrsti so za namene vojskovanja pritegnili denarne vire, s katerimi je cesar neposredno razpolagal (dohodke iz deželno knežjih gospostev, mitnin in rudnikov). Da bi ustregel čedalje bolj nujnim zahtevam graške dvorne komore po denarju, je vicedom naložil deželno knežjim podložnikom nove dajatve. Panizoll pa je pri tem pozabil računati s kmeti, saj so vsa bremena skupaj preseгла komaj še znosno mero in so ogrožala nadaljnji obstanek podložnikov. Najprej so se kmetje poslužili najbolj preproste možnosti za protest, s tem da so v teku leta 1633 prenehali oddajati svoje dajatve. Posledica tega je bila, da vicedom ni več mogel nakazovati v Gradec denarja, ki ga je zahtevala vlada, in dvorna komora je zato postala pozorna.

Proti svojim siceršnjim navadam so se graška osrednja oblastva odločila za hiter postopek. Že v juniju 1634 so naročila sekretarju dvorne komore Martinu Liechtstocku, naj pogleda, kaj se dogaja v Ljubljani.²³ Poleg tega naj bi zaslišal podložnike zaradi njihovih davčnih zaostankov. Komisar, ki je imel vsa pooblastila, je že v avgustu 1634 prispel v Ljubljano, kjer se je brez odlašanja pojavil na vicedomskem uradu in zahteval, naj pripeljejo predenj nepokorne podložnike. Panizoll ni mogel drugače in jih je brez ugovora drugega za drugim privedel. Liechtstock je vprašal vsakega kmeta, v kateri veljavi (kranjski ali nemški) je plačeval svoje dajatve oziroma davke, koliko so znašali zaostanki vsakega posameznika do konca leta 1633 in od kod so izvirali ti zaostanki. Tako so podložniki žup Kozarje, Šentvid in Golo, prav tako pa tudi drugi okrog Ljubljane raztreseni deželnoknežji kmetje dobili priložnost predložiti komisarju svoje pritožbe, ta pa je te pritožbe poslal naprej graški dvorni komori.²⁴

V posameznostih so se sicer podložniške pritožbe razločevale, najpomembnejše skupne točke pa lahko takole povzamemo:

1. Najtehtnejše pritožbe so bile naperjene proti temu, da so morali kmetje opravljati tlako trem različnim gospodvom, in sicer vicedomu, deželnemu glavarju in ljubljanskim jezuitom. Že sami jezuiti so zahtevali delovne storitve deželnoknežjih podložnikov tri tedne v letu, tako da so morali kmetje zanemarjati svoje njive in travnike v času, ki je bil najboljši za žetev.

2. Panizoll je odpravil dotlej običajne odaje lesa vicedomskemu uradu in je od kmetov namesto tega zahteval denarno nadomestilo v višini 1 gld 4 kr za en peljaj.

3. Podložniki so bili sicer dolžni oddajati od vsake hube po en tovor sena, zdaj pa so morali doplačati še 5 do 6 reparjev, če predpisane količine niso zmogli.

4. Bajе je vicedom ob smrti ali ob odhodu imetnika neke hube zahteval od njegovega naslednika namesto prej običajnih 4 reparjev tako imenovani »mitni ali primšćinski denar« (Mueth-oder Anlahngeld) v višini 20 gld.

5. Zadnja točka pritožbe je bila naperjena proti temu, da je vicedom zviševal tlako,²⁵ pri čemer pa so se zviševanja pri posameznih kmetih močno razločevala.

Podložniki šentviške župe so imeli še poseben razlog za pritožbo, saj so med uskoško vojno izgubili pri vošnjah precej konj. Vrh tega jim je vicedom neposredno pred komisarjevimi prihodom v Ljubljano naložil na vsako hubo po 2 gld robotnine za prevoz novih topov, ki so prihajali s Koroškega v Ljubljano. Najbolj pa so se pritoževali zaradi Panizollovega poskusa, da bi uvedel no-

vo tlako za zidanje svojega gradu Jama (Falkenau). Zato je dotlej običajno 16-dnevno tlako zvišal za 8 do 12 dni v letu. Kmetje so bili sicer voljni izpolnjevati svojo staro dolžnost do tlake, proti kateri se še nikdar niso pritoževali; odločno pa so se zoperstavliali novim zahtevam. Prav odkrito so komisarju grozili, da bodo z ženo in otroki zapustili svoje kmetije in s svojimi tožbami šli osebno pred cesarja, če bi ostalo pri novi »neobičajni in neznosni tlaki«.

Ižanski podložniki in podložniki na Golem so se prav tako pritoževali proti novi tlaki, uvedeni pred štirimi leti, namesto katere pa so morali kmetje še pred izpolnitvijo vseh drugih dolžnosti do gospodstva plačevati od hube po 4 gld in od kajže po 1 gld odkupnine. Ker so še povrh plačevali nove dajatve v nemški in ne v kranjski veljavi, niso več zmogli svojih siceršnjih davkov in dajatev.

Nekateri drugi podložniki vicedomskega urada so se pritoževali, da morajo tlako na travnikih deželnega glavarja opravljati do sedem dni letno namesto dotlej običajnih štiri dni. Posebno so bili kmetje zagrenjeni zaradi dejstva — nam se zdi samo po sebi razmeroma malo pomembno — da jim je upravitelj deželnega glavarstva med delom dajal dosti manjši hlebec kruha kot prej.

Kako je vicedom poskušal vse, da bi kar najhitreje prišel do denarja, osvetljuje pritožba nekega kmeta, ki je moral plačevati letno 1 gld 30 kr za mlin, ki je bil opuščen že pred 30 (!) leti. Ta primer je tipičen in ne potrebuje komentarja.

Ko je zaslišal podložnike, je Liechtstock poskusil s posredovanjem in prigovarjanjem odpraviti najhujše zlorabe. V navzočnosti kmetov je zato konfrontiral vicedoma s predloženimi pritožbami. Pod pritiskom očitkov je ta priznal, da je tlaka za tri različna gospodstva za kmete »nekoliko težavna« (etwas beschwerlich). Ker pravni položaj posebno glede tlake v prid jezuitom ni bil popolnoma pojasnjen in se je Liechtstock bal odprtega spora, je prepustil rešitev tega vprašanja dvorni komori. Kar zadeva odkupnino za odaje lesa, se je Panizoll zagovarjal, da je hotel s tem preprečiti popolno iztrebljenje cesarskih gozdov. Poleg tega je kmetom dokazal, da ni zahteval 1 gld 30 kr odkupnine, temveč le 30 kr. Liechtstock je zato izrekel kmetom ukor in jim ukazal, naj v prihodnje ne prihajajo več z neresničnimi trditvami. Vprašanje doplačil pri oddajah sena so uredili. Zdešla se je sprejemljiva Panizollova razlaga, da je doplačila jemal le zato, da bi kmetom ne bilo treba jemati sena zopet nazaj. Komisar je kmetom naročil, naj v prihodnje pripeljejo cel tovor sena, vicedomu pa je prepovedal jemanje doplačil, s čimer so kmetje soglašali. Pritožbe proti zviševanju

dajatev ob spremembi imetnika kmetije je mogel Panizoll s pomočjo svojih uradnih računov zavrniti kot neupravičene.

Nasprotno pa se zaradi vicedomovega upiranja ni posrečilo zadovoljivo rešiti pritožbe proti zviševanju tlake, tako da je morala poseči vmes dvorna komora. Ker so se podložniki šentviške župe še naprej zoperstavljali temu, da bi delali na tlaki več kot 16 dni na leto, in ker so ponovno grozili s tem, da bodo zapustili kmetije, je komora sklenila, naj ostane pri starem. Tudi je ukazala vicedomu, naj podložnikov zaradi svojih lastnih posestev ne obremenjuje več, kot je dopustno. Svoj sklep je utemeljevala, »da iz posebnih razlogov imamo tehtne pomisleke proti temu, da bi pustili obremenjevati ali preobremenjevati uboge podložnike proti njihovim starihim običajem in pravicam.«²⁶ Kljub nedvoumnemu povelju je Panizoll vztrajal na povišanju tlake na 20 do 24 dni, »ker drugi podložniki (mišljeni so kmetje zasebnih zemljiških gospodov) svojim gospodom po deželnem običaju opravljajo dnevno tlako ali pa morajo plačati 12, 15 ali 20 gld.«²⁷

Glede pritožb izanskih podložnikov in podložnikov na Golem je prišlo med dvorno komoro in vicedomom do podobnih nasprotij. Ker je večina kmetov prebivala v hribih ali v nerodovitnih predelih, je Liechtstock predlagal omejitev tlake oziroma odkupnine zanj. Dvorna komora je sprejela njegovo mnenje in je določila letno robotnino na 2,5 gld za hubo in na 6 soldov od kajže.²⁸ Nasprotno pa je Panizoll, sklicujoč se na sosedna gospodstva, v katerih so kmetje plačevali za hubo po 8 do 12 gld robotnine, še naprej zahteval od hube po 4 in od kajže po 1 gld kranjske veljave. Končno pa se je moral vicedom vendarle podrediti odredbam dvorne komore in umakniti tako zvišanje tlake kot tudi zvišanje robotnine.

Tudi komora si ni upala na lastno odgovornost odrediti odpravo tlake za jezuite in deželnega glavarja, kakor so zahtevali kmetje. Zato je to vprašanje predložila v odločitev cesarju. V svojem poročilu je sicer ugotovila, da gre pri tej tlaki za »prastare in notorne pravice«,²⁹ je pa vendarle svetovala, naj se »ubogi podložniki« oprostite teh dodatnih bremen. Ferdinand II. je sprejel to priporočilo in je z resolucijo z dne 25. januarja 1635 odvezel jezuitom in deželnemu glavarju tlako svojih podložnikov.³⁰ Poleg tega je deželnemu vicedomu še enkrat zabičal, naj preostale tlake ne prenapenja.

Toda nekaj časa je kazalo, kakor da bi se vsaj kmetje kozarske župe ne mogli dolgo veseliti svojega uspeha, saj je cesar dne 31. marca 1635 to župo z vsemi pravicami vred zastavil za 40.000 gld prav — Oktaviju Panizollu.³¹ Vicedom pa s tem vendarle ni dobil

priložnosti, da bi se kmetom maščeval, saj je že v teku leta 1635 umrl.³²

Deželnoknežji podložniki so bili na začetku leta 1635 oproščeni svojih dodatnih bremen ravno še o pravem času. Že v maju 1635 je del kranjskih kmetov sledil zgledu svojih sosedov v Celjski četrti in se je uprl svojim zemljiškim gospodom.³³ Šele v poletju istega leta se je plemstvu s pomočjo graničarjev posrečilo zatreti ta upor. Poseg dvorne komore in z njim povezano, vsaj kratkotrajno izboljšanje življenjskih razmer deželnoknežjih kmetov je bilo najbrž med glavnimi vzroki, da se ti uporu niso pridružili.

Zadeva pa s tem še ni bila končana, ker niti jezuiti niti knez Eggenberg niso pristali na odvzem tlake. Šele v avgustu 1635, ko se je položaj na Kranjskem zopet kolikor toliko pomiril, sta jezuitski rektor Matija Klinka in eggenberški upravitelj Janez Krstnik Jäger protestirala proti cesarski resoluciji.³⁴ Klinka se je skliceval na klavzulo v cesarski ustanovni listini, po kateri naj bi se tlaka deželnoknežjih kmetov jezuitom nikdar ne odvzela.³⁵ Hkrati je zahteval letno odškodnino 80 gld. Dvorna komora je imela to zahtevo za daleč pretirano in je ponudila 50 gld iz dohodkov vicedomskega urada. Eggenberški upravitelj je šel s svojimi zahtevami še dlje in je zahteval letno odškodnino 480 gld.³⁶

Zdi se, da je o tem vprašanju prišlo šele po daljšem času do kompromisa, ki pa deželnoknežjih podložnikov ni prizadel, ker so bili še naprej dolžni opravljati tlako le še vicedomskemu uradu.

OPOMBE

Uporabljeni viri so v celoti v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. (Citirani spisi dvorne komore so navedeni s kratico HK.)

1. Izmed številnih novejših slovenskih publikacij naj posebej poudarim: B. Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962 in S. Vilfan, Rechtsgeschichte der Slowenen, Grazer rechts- und staatswissenschaftliche Studien 21, Graz 1968. Obe deli vsebujeta številne nadaljnje navedbe literature. — 2. Za razmere na Štajerskem predvsem: F. Posch, Steirische Bauern- und Agrargeschichte, v: Die Steiermark, Land-Leute-Leistung, Graz 1971², str. 949 sl.; Idem, Bauer und Grundherrschaft, v: Der Steirische Bauer, Veröffentlichungen des Stmk. Landesarchivs 4, Graz 1966, str. 49—52. G. Pferschy, Beobachtungen über Ursachen von Bauernunruhen in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts im Herzogtum Steiermark, v: Radovi 5, Zagreb 1973 (v tisku). — 3. G. Pferschy, Der Streik der Untertanen der Herrschaft Pogled im Jahre 1633 und seine Beilegung, v: Mitteilungen des Stmk. Landesarchivs 21, Graz 1971, str. 117—128. — 4. S. Vilfan, o. c., str. 174 sl. — 5. O. c., str. 176 sl. — 6. HK 1629-I-71: 1629 je prejel cesarski komorni služabnik Janez Ju-

rij Diener (Sluga) v dar dve podružiji (Untersassgründe) v župi Kozarje. — 7. O vicedomski komorni upravi prim. S. Vilfan, o. c., str. 194. — 8. HK 1628-II-45. — 9. J. Loserth, Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II., 2. Teil, Fontes Rerum Austriacarum, 2. Abteilung, Bd. LX, Wien 1907, str. 474. — 10. J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, Laybach 1689 (Ponatis Ljubljana/München 1970/71), IX. knj., str. 82. — 11. HK 1630-IV-121. — 12. H. Valentinitzsch, Ferdinand II., Die innerösterreichischen Länder und der Gradiskanerrieg, v: Johannes-Kepler-Festschrift der Universität Graz (v tisku). — 13. Kot v op. 10. — 14. Stmk. Landesarchiv, Landrecht, Schubert 824, Heft 10. — 15. Prav tam, prim. tudi J. W. Valvasor, o. c., IX. knj. str. 12. — 16. HK 1632-IX-104. — 17. Prav tam. O gradu Jami prim. J. W. Valvasor, o. c., XI. knj. str. 291. — 18. Brezuspesna pa so ostala Panizollova prizadevanja, da bi dobil v zakup tudi urbarialne dohodke vicedomskega urada (HK 1631-V-48). — 19. HK 1632-IV-10, — 20. HK 1633-I-20. — 21. HK 1633-III-39. — 22. Kot v op. 20 (ihn mit dergleichen Gnadensanlangungen auf eine gute, geraume Zeit zu verschonen). — 23. HK 1634-VI-86. — 24. HK 1634-IX-95. — 25. Zvišanje tlake je zadelo predvsem kmete, naseljene okrog Ljubljane. Zato niso mogli obdelovati lastnih polj in so morali omejiti svoje zasebne opravke s prevozništvom. Donosni zaslužek v tovorništvu in prevozništvu je štel med najpomembnejše postranske opravke

kmetov, v posameznih primerih celo med glavne možnosti zaslužka. Prim. k temu tudi podatek v J. W. Valvasor, o. c., II. knj., str. 261 o preživljanju kozarskih kmetov. — 26. HK 1635-II-29. (Das wir aus sonders habenden ursachen erheblichs bedenken tragen, die armen undertanen wider derselben alten Gewon- und Gerechtigkeit belegen oder überlestigen zu lassen.) — 27. Kot v opombi 24. V svojem opravičilnem pismu (HK 1635-II-29) na dvorno komoro je Panizoll ponovil svoj zahtevek na povečanje tlake z utemeljitvijo, »da so ti in vsi drugi vicedomski podložniki zavezani z dnevno tlako kot podložniki drugih gospodov« (»das diese und alle anderen vizedomischen Untertanen mit der täglichen Robot (sic!) wie anderer Herren Untertanen verbunden sind, weil die anderen Untertanen ihren Herren landesgebräuchig täglich roboten oder sonst 12, 15 oder 20 fl. zahlen müssen«). — 28. HK 1635-II-29. — 29. ...uralte und notorische Gerechtigkeiten. Ta formulacija ni popolnoma ustrezala resnici, saj sta obe tlaki prišli v navado šele pod vlado Ferdinanda II. — 30. Kot v opombi 28. — 31. HK 1635-III-161: Zastavno pismo je vsebovalo določilo, naj Panizoll podložnikov ne »sili in ne obremenjuje« proti urbarju in staremu izročilu. — 32. J. W. Valvasor, o. c., IX. knj., str. 82. — 33. B. Grafenauer, o. c. str. 300 in A. Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, 3. Theil, Laibach 1875, str. 407 sl. — 34. HK 1635-VIII-32. — 35. HK 1636-II-60. — 36. Kot v opombi 34.

